

ВІДГУК

офіційного опонента Харлан Ольги Дмитрівни, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету, про дисертацію Кость Соломії Степанівни «Романтична концепція національної ідентичності у слов'янських літературах 30–60-х років XIX століття (на прикладі творчості Карела Запа)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство на засідання спеціалізованої вченої ради К 20.051.13 у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Необхідність та важливість вивчення літературних проекцій національної ідентичності актуалізована на тлі зростання зацікавлення цим феноменом та поліфонією його виявів у сфері літературно-художньої творчості. «З одного боку, національна ідентичність є виявом культурної самосвідомості людини, своєрідним відлунням у царині художнього тексту, літературною акциденцією, з іншого – у творах талановитих митців це явище сягає такого масштабу узагальнення, у якому іманентно втілений величезний досвід, накопичений людством у процесі осмислення національної сутності цілих народів. Національна ідентичність здатна перетворюватися на системотворчий елемент колективної пам'яті, на ідейний фокус, де поєднані культурна традиція, історія та самосвідомість людини», – зауважує вчений¹. Отже, дисертація Соломії Кость є, безперечно, актуальною, що зумовлено кількома присутніми моментами. По-перше, в сучасному українському літературознавстві сьогодні немає праці, в якій творчість чеського письменника і суспільного діяча (в цьому випадку Карела Запа) досліджувалася би в контексті національного відродження та обґрунтовувалося її значення у формування національної ідентичності.

¹ Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

Оскільки національні проблеми в сучасному світі посідають важливе місце, існує численний корпус текстів, присвячених цьому питанню: особливості вияву національної ідентичності в літературі аналізували українські та зарубіжні вчені С. Андрусів, П. Іванишин, О. Пронкевич, Л. Сеник, Н. Шумило, З. Бауман, М. Габермас, С. Гантінгтон, Д. Гатчінсон, М. Гібернау, Е. Сміт та ін., а теоретичні аспекти національної ідентичності стали об'єктом вивчення Є. Бистрицького, П. Гнатенка, О. Горського, О. Забужко, Р. Зимовця, М. Козловця, І. Лисого та ін. Авторці дисертації вдалося узагальнити погляди багатьох науковців щодо розуміння національної ідентичності та охарактеризувати специфіку становлення концепції національної ідентичності епохи романтизму в слов'янських літературах 1830–1860-х років.

Сформулювавши завдання, в яких поєднано філософські, соціологічні, культурологічні, антропологічні та, звичайно, літературознавчі аспекти, дисертантка дослідила суспільні, культурні й літературні виміри національної ідентичності в літературі слов'янських народів. Соломія Кость не тільки визначила перформативний аспект літератури як духовного атрибута нації, але й з'ясувала націєвірне значення романтизму в житті й письменстві слов'янства. Важливо, що дисертантка, аналізуючи особливості літературознавчої рецепції творчості К. Запа, звернула увагу на її зміст як світоглядний вияв національного духу слов'янських літератур 30–60-х років XIX ст. Вона також обґрунтувала розгляд творчості К. Запа як моделі стратегії національного буття в чеській та інших слов'янських літературах; звернула увагу на етноімагологічний аспект інтерпретації суспільного й духовного життя слов'янських народів у творчості письменника, проаналізувала стильові особливості й жанрову парадигму літературно-критичної та редакційної діяльності К. Запа.

Поза сумнівом, пропоноване дослідження є вагомим внеском у компаративні літературознавчі студії щодо особливостей формування національної ідентичності слов'янських (зокрема, чеського) народів у епоху романтизму, обґрунтування значення національної ідеї як головної

концептуальної засади світоглядної еволюції діячів першої половини XIX ст.

Збалансованість напрямів руху дослідницької думки забезпечило обґрунтованість основних висновків дисертації. Для всіх розділів роботи характерна логічність викладу матеріалу та узагальнюючий характер мислення, що дозволило в межах комплексного літературознавчого дослідження через особливий погляд на творчість К. Запа з'ясувати параметри романтичної концепції національної ідентичності у слов'янських літературах 30–60-х років XIX століття.

Наукова новизна роботи, що постала на основі широкого філософського, літературного, фольклорного матеріалу, пов'язана з постановкою проблеми формування національної ідентичності, через яку розкривається творчість К. Запа в контекстуальному порівнянні чеського і слов'янського національного відродження. Сформульовані завдання, об'єкт, предмет студії зумовили структурування дисертаційної роботи, що містить три розділи.

У першому розділі «Літературний і національно-культурний романтизм: аспекти компаративного та міждисциплінарного вивчення» авторка обґрунтовує теоретико- та історико-літературні основи своєї наукової праці. Тут дисертантка досліджує національну ідентичність як поняття та міждисциплінарну проблему; аналізує перформативний аспект літератури; здійснює типологічну характеристику націєтвірної місії романтизму як літературного напрямку; на прикладі творчості К. Запа подає розуміння творчості як моделі національного буття. Доречним вважаємо екскурс в історію Чехії, розгляд та характеристика різних вимірів національної ідентичності: культурного, історичного, територіального, політичного; науково коректним є аргументування вибору наукових праць Е. Сміта та М. Гібернау щодо визначення поняття «національна ідентичність». Що важливо, дослідниця, проаналізувавши значний корпус наукової літератури, не губиться серед названих теорій і визначень, а чітко висновує власне розуміння заявленої проблеми.

Окремо висвітлюються методологічні засади дослідження в розумінні перформативності літератури, через критичний погляд на праці М. Драгоманова, Г. Грабовича, М. Павлишина та ін., порівняльний аналіз історії української та чеської літератур; обґрунтовується концепція та визначення національної літератури. Новаторським можна назвати дослідження творчості К. Запа з погляду літературознавчого моделювання: йдеться про вдалу спробу авторки дисертації сформулювати розуміння структури культурного спадку чеського письменника як моделі національного буття.

Другий розділ «Від ідеї слов'янської взаємності до утвердження національної ідентичності: порівняльно-історичні етапи й контексти» пропонує характеристику слов'янської взаємності як теоретичного концепту в контексті теорії культурного трансферу; аналіз творчості К. Запа під кутом зору еволюції його поглядів від ідеї слов'янської взаємності до ідеї національної ідентичності; визначення етноімагологічного аспекту інтерпретації чеським письменником слов'янських літератур. Авторка дисертації, апелюючи до поняття «культурний трансфер», характеризує його суть як закономірний, неминучий, але демократичний процес. У дисертації наголошується, що концепція слов'янської взаємності, яку можна назвати одним із перших теоретичних прототипів теорії культурницького трансферу, мала, в першу чергу, культурницький, а не політичний характер. Проаналізувавши трактат Я. Коллара «Про літературну взаємність між слов'янськими племенами і наріччями» (1836) у взаємодії з поемою «Донька Слави» (1824), контекст його функціонування та рецепції (П. Шафарик, І. Франко та ін.), Соломія Кость приходять до логічного висновку про утопічність концепції слов'янської взаємності, несумісність із національним визначенням слов'янських народів, незважаючи на багато позитивних моментів, на чому й наголошує авторка: «1) хоча дещо і в завуальованій формі, але ця концепція розвивала слов'янську ідею й привертала увагу до слов'янського питання; 2) вона спонукала до зміцнення та розвитку

міжслов'янських літературних взаємин; 3) вона була аполітичною й не закликала до революційних змін; 4) вона певною мірою сприяла розвитку національної свідомості» (с. 107). Заслужовує на увагу лаконічний, але чіткий, структурований і багатоаспектний аналіз основних джерел еволюції поглядів К. Запа на концепцію слов'янської взаємності: критичне осмислення наукових праць, які стосувалися історії, культури, побуту слов'янських народів, важливі історичні та політичні події першої половини ХІХ ст., особистий досвід (перебування в Галичині). У дисертації акцентовано на етноімагологічному аспекті творчої спадщини К. Запа, адже його листування з відомими слов'янськими діячами, історичні нариси («Гальшка, княжна з Острога»), а особливо праця «Дзеркало життя Східної Європи» (зокрема її третя частина «Мандрівки і прогулянки по Галицькій землі») дають підстави для імагологічних студій.

Третій розділ «Дискурс міжлітературної комунікації Карела Запа в жанровій і стильовій парадигмі національно-культурного відродження» містить низку оригінальних і вдалих спостережень над особливостями авторської практики митця. Підкреслюється, що основою історичного наративу можна вважати національну ідею; з'ясовується національна специфіка жанрової парадигми літературно-критичної та редакційно-видавничої діяльності К. Запа; аналізуються особливості його творчості в контексті національного відродження. Дисертантка аргументує свій вибір розгляду національних контекстів творчості К. Запа оригінальністю авторського культурного простору. У роботі наголошується, що національна складова мистецької спадщини чеського автора проявляється у всіх його творах, незалежно від жанру: історико-красознавчих, народознавчих, мистецтвознавчих нарисах, оглядах, хроніках, повістях. Цікавими та присутніми є спостереження авторки щодо теорії повноти/неповноти нації та літератури, жанрових особливостей чеського письменства, особливостей його розвитку. Слід звернути увагу, що основні праці К. Запа «Дзеркало життя Східної Європи» (зокрема третя частина «Мандрівки і прогулянки по

Галицькій землі», «Чесько-моравська хроніка» запроваджено до наукового обігу української гуманітаристики авторкою дисертації.

Загальні висновки, що підсумовують дослідження, науково достовірні, логічні, обґрунтовані, акумулюють основні ідеї роботи та відбивають її зміст.

Робота Соломії Кость – міждисциплінарне наукове дослідження, тому продукує дискусійні вектори та накреслює перспективи наступних студій. Загалом погоджуючись із висновками і підтримуючи загальну концепцію авторки, дозволимо собі кілька запитань та уточнень:

1. У дисертації розглядається романтична концепція національної ідентичності на прикладі творчості Карела Запа. Чи можна вважати засадничими запропоновані підходи до розуміння національної ідентичності того часу актуальними і в наступні епохи, а якщо так, то які саме?
2. Авторка дисертації визначає знакові події для чеської та української історії – битву біля Білої Гори 1620 р. і Полтавську битву 1709 р., вважаючи їх точкою відліку руйнування державності для двох народів. Які найбільш вагомі історичні ситуації, визначальні тенденції можна вважати початком відродження національної свідомості, адже загальний аналіз, запропонований у роботі, містить досить широкий їх перелік?
3. Аналізуючи творчість Карела Запа як модель стратегії національного буття, в дисертації з'ясовується важливість розгляду феномену митця в контексті методу дослідження індивідуального випадку, що дає можливість перейти від одиничного до загального, зробити висновок про еволюцію письменника. Як відомо, цей метод дослідження (case study) належить до психологічних, які викликають неоднозначну оцінку спеціалістів. Чи можна вважати об'єктивним перенесення досліджуваного окремого індивідуального випадку, одиничного феномена Карела Запа на інші явища

подібного плану, адже є небезпека штучної аналогії відтворення параметрів?

4. Етноімагологічний аспект рецепції слов'янських літератур Карелом Запом (підрозділ 2.3) цікавий під кутом зору трактування дихотомії Свій / Чужий (Інший). Аналізуючи праці «Дзеркало життя Східної Європи», «Гальшка, княжна з Острога» та інші з погляду етноімагології, які особливості бачить авторка у створенні образів власного етнокультурного Я (автообразу) та образу Іншого (гетерообразу)?
5. Карел Зап у своїй творчості неодноразово звертався до образів міст: Прага у нарисі «Опис столиці Чеського Королівства Праги» (1835), Львова у «Спогадах про Львів» (1845), Київ у «Дзеркалі життя Східної Європи» («Київські контакти») тощо. На думку дисертантки, чи можемо говорити про формування геопоетики у письменницькій спадщині чеського автора? Які особливості топографічного змалювання міст і містечок спостерігає дослідниця?

Попри уточнення та зауваги, наголошуємо, що дисертація є актуальним, самостійним і новаторським дослідженням. Зміст дослідження відображений у п'ятнадцяти одноосібних публікаціях, сім із них основні (п'ять – у фахових виданнях України, дві – в іноземних наукових періодичних виданнях) та 8 додаткових. Основні положення дослідження обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, колоквіумах, семінарах. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Дисертація «Романтична концепція національної ідентичності у слов'янських літературах 30–60-х років XIX століття (на прикладі творчості Карела Запа)» виконана на належному науковому рівні, вона є завершеним самостійним і новаторським дослідженням. Подана до захисту робота, автореферат і публікації відповідають чинним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету

Міністрів України від 24 липня 2013 № 567 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів від 19 серпня 2015 року № 656, від 30 грудня 2015 року № 1159, від 27 липня 2016 року № 567), а, отже, її авторка Кость Соломія Степанівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

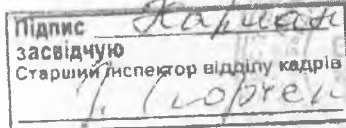
Проректор з науково-педагогічної роботи
кандидат філологічних наук,
доцент

Вікторія ЛІПИЧ

Доктор філологічних наук,
професор, завідувач
кафедри української та
зарубіжної літератури
і порівняльного літературознавства
Бердянського державного
педагогічного університету

Ольга ХАРЛАН

03.04.2018
29 04 21